

2. Романенко О.В. Соціальні уявлення як об'єкт психологічного дослідження в теоретичних схемах західної соціальної психології. *Право і безпека*. 2005. №4. С.193-197.
3. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд. *Психологический журнал*. 1995. Т.16. №1. С.3-14.
4. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр навчальної літератури. 2005 С.104-115.
5. Соціальні уявлення молоді. Особливості та шляхи формування. Колективна монографія [За ред. І.В. Жадан]. К.: Педагогічна думка, 2007. 219 с.
6. Фомічова В.М. Соціальні уявлення у проблематиці сучасної соціальної психології. *Зб. наук. пр. Психологічні науки*. 2005. Т. 2. Вип. 4. С. 242-245.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УПЕРЕДЖЕНОСТІ

Мирошник О. Г.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
elenamirosha@ukr.net*

Дослідження різного роду упереджень (етнічних, гендерних, релігійних) набуває актуальності у зв'язку з пошуком шляхів оптимізації масової поведінки людей. Упередження дуже часто стають причиною знеособленого сприймання чужої групи, перешкоджають комунікації між різними спільнотами, є причиною соціальної напруги та ворожого ставлення. Упередження є також чинником, що обмежує можливості пізнання людиною соціального світу та себе самої. Саме цим пояснюється інтерес дослідників до розуміння природи упереджень [8].

Виклад результатів дослідження. Відомо, що єдиного погляду на природу упереджень до цього часу немає. Мета роботи полягала в аналізі наукових підходів до розуміння соціально-психологічних чинників упередженості.

Зміст поняття упередження має достатньо значний діапазон тлумачення. Першим, хто запропонував його визначення, був Гордон Олпорт. На думку дослідника упередження – це антипатія (різке негативне почуття, засноване на помилковій та жорсткій генералізації). Його можна відчувати та виражати. Воно може бути спрямоване проти групи в цілому та проти окремого індивіда оскільки він являється членом цієї групи [5]. Олпорт у визначенні упередження звертає увагу на його емоційну складову як базову. Розуміння можливостей впливу на упередження потребує визначення його ролі у функціонуванні особистості як суб'єкта життя. Серед різноманітних спроб щодо вирішення цього питання можна визначити чотири підходи [1]. Розглянемо їх основні положення.

Теорія соціального научіння розглядає набуття упереджень як процес схожий на набуття установок та цінностей в процесі соціалізації. Так, діти наслідують упередження дорослих, вони можуть отримувати позитивне підкріплення за використання жартів, принижуючих зовнішні етнічні групи, асоціюючи конкретну меншість з бідністю, злочинністю та іншими негативними характеристиками. Упередження, як конвенціональні соціальні норми, можуть засвоюватися дітьми у дошкільному віці. У підлітковому віці упередження займають міцну позицію у відношеннях зі світом. Дослідження засвідчують про те, що упередження по відношенню до певних соціальних груп практично не змінюються протягом життя людини. Джерелом соціального научіння виступають засоби масової інформації. Вони відіграють важливу роль в посиленні та закріпленні групових стереотипів.

Мотиваційні або психодинамічні теорії ґрунтуються на ідеях про те, що упередження допомагають людині задовольняти свої потреби. Зокрема, упередження розглядаються як форма зміщеної агресії. Людина в ситуації фрустрації переживає гнів, якщо джерело гніву є недоступним для неї, то вона обирає іншу мішень. Вона шукає доступний для неї об'єкт, частіше цим об'єктом стають групи або люди, до яких є упередження, що ґрунтуються на прийнятих соціальних стереотипах. Наприклад, дослідження Ховланда показало, що до другої світової війни лінчування афроамериканців на Півдні США частіше відбувалось під час важких для економіки часів.

Ще одним прикладом психодинамічної теорії є теорія авторитарної особистості. Поняття «Авторитарної особистості» було впроваджене засновниками неофрейдизму В. Райхом («Психологія мас і фашизм»), Е. Фроммом («Втеча від свободи») і взяте на озброєння теоретиками франкфуртської школи М. Хоркхаймером, Т. Адорно, Г. Маркузе. Авторитарна особистість описується в термінах підкорення владі, підвищеного рівня конформності по відношенню до конвенціональних стандартів поведінки, ворожості до «чужого». Ознаками авторитарного характеру Е. Фромм вважав гіпертрофовану прихильність у ставленні до влади і сили; поділ соціального світу на сильних та слабких; авторитарне мислення [за 7].

Мотиваційним підґрунтям упередженості може бути міжгрупова конкуренція. Міжгрупова конкуренція є результатом того, що суспільство складається з соціальних груп, що відрізняються за можливостями, доступом до економічних ресурсів та інше. Домінуючі групи прагнуть підтримувати свої позиції, а підкорені групи мотивовані на зменшення нерівності. Є декілька варіантів цих теорій. Наприклад, теорія групового конфлікту розглядає упередження як наслідок конкуренції між групами, що ведуть боротьбу за ресурси або владу (Bobo, Le Vine, Campbell). Ще одним варіантом теорій міжгрупової конкуренції є пояснення групової конфліктності прагненням членів привілейованих груп захищати свої особливий статус та свої переваги над ін-

шими. Вобо зазначає, що почуття групової позиції таких груп включає: віру у неперевершеність домінуючої групи, 2) сприймання представників меншості як людей іншого сорту, 3) впевненість у тому, що домінуючій групі належать законні права на володіння основними ресурсами, 4) тривоги про те, що інші групи прагнуть заволодіти цими ресурсами [4].

Сиданиус та Пратто запропонували теорію соціального домінування [за 1]. На їхню думку суспільство прагне до групової ієрархії. Стабільність групових ієрархій є умовою сприятливого розвитку суспільства. Окремі індивіди схильні підтримувати цю ієрархію, через набутий соціальний статус, пов'язаний із владою. Орієнтація на соціальне домінування супроводжується проявом расових та етнічних упереджень. На думку авторів цих теорій існує два способи збереження домінуючими групами свого привілейованого положення. Так, домінуюча позиція може бути збережена за рахунок поєднання патерналізму з боку домінуючих груп та проявом поваги з боку груп, що підкорюються. Поки останні «знають своє місце», представники обох груп можуть демонструвати близькі, емоційні позитивні відносини. Другий спосіб - це ідеологія. Домінуючі групи створюють міфі, надаючи їм законного статусу, що пояснюють неможливість зміни існуючій ієрархії.

Поширеною думкою щодо пояснення психологічної основи упереджень є положення про роль когнітивних процесів, які забезпечують соціальне сприймання інших [1, 3, 4]. Представники когнітивної теорії наголошують на тому, що причиною упереджень та стереотипів є механізм категоризації, що дозволяє людині формувати образ соціальної групи або іншої людини у процесі соціальної перцепції. Категоризація виявляється у розподілу людей за групами (стать, вік, етнічна приналежність, антропометричні дані, тощо). Операції категоризації здійснюється безсвідомо та автоматично. Процес розрізнення має ґрунтуватися на багаточисельних категоріях. Люди використовують, як правило, лише ті, що залежать від конвенціональних соціальних норм. Багато дослідників зазначають, що будь яке упередження активізується поза впливом нашої свідомості, по суті, воно є неконтрольованим та супроводжується емоційним переживанням. Акт категоризації може розділяти людей на своїх та чужих. Людина сприймає інших членів своєї групи як людей, у більшій мірі схожими на себе порівняно із учасниками зовнішніх груп (ефект припускаємої схожості) [4]. Учасники зовнішніх груп позбавленні виокремлення індивідуальних відмінностей, вони начебто усі на одне лице. Така особливість сприймання отримала назву ефекту гомогенності зовнішньої групи. Операції категоризації розглядають як основу ефекту вподобання представників своєї групи. Експериментальні дослідження цього ефекту за методикою мінімальної міжгрупової ситуації, дозволили Г. Теджфелу сформулювати основні положення теорії соціальної ідентичності [9]. Соціальну ідентичність він визначає як ту частину ідентичності індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі та супроводжується переживанням цінності та значущості свого членства.

Висновки. Підходи до пояснення природи упереджень (теорія соціального наuczіння, мотиваційна та когнітивна теорія та теорія соціальної ідентичності) дозволяють зробити такі висновки. Операції категоризації посилюють стереотипізацію у будь якому суспільстві. Категоризація спрощує реальність, проявляється автоматично поза наміром людини. Категоріями поділу груп у суспільстві є існуючі соціальні норми. Вибір групи, що стане мішенню для упереджень у межах певної культури, а також діапазон відповідної поведінки по відношенню до неї залежить від соціального наuczіння. Культурні відмінності будуть визначати частоту прояву певного упередження, об'єкт упередження та способи його прояву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берон Р., Бірн Д., Джонсон Б. Соціальна психологія, 2003. 512 с. <http://ibib.ltd.ua/sotsialnaya-psihologiya.html>
2. Гуменюк Л.Й. Авторитарна і тоталитарна особистість (психологічні концепти). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2018. Вип 1. С.24-32.
3. Москаленко В.В. Соціальна психологія. К. : Центр навчальної літератури. 2005. 624 с.
4. Майерс Д. Социальная психология. СПб : Питер, 1998. 688 с.
5. Allport G. Nature of Prejudice. Cambridge, MA : Addison-Wesley, 1954. 498 p
6. Altemeyer B. The Authoritarian Specter. Cambridge: Harvard University Press., 1996. 384 p. 5.
7. Eagly A.H. & S. Chaiken. The psychology of attitudes. TX : Harcourt. Brace & Janovich, 1993, 794 p.
8. Nelson T. The Psychology of Prejudice. Allyn & Bacon : Pearson, 2005. 336 p.
9. Tajfel H. Human groups and social categories : Studies in Social Psychology. Cambridge University Press, 1981. 384 p.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Михайлик Ю .М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
uliamihajlik8@gmail.com*

Актуальність проблеми. Сучасні соціальні, економічні та політичні реалії потребують певних трансформацій у системі освіти. Сьогодення ставить вимоги до сучасного фахівця, які б відповідали критеріям професіоналізму та соціальному замовленню на ринку праці і відображали погляди,